

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

КУЛЬТУРНО-ПОБУТОВІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНЦІВ ВОЛИНІ: ІСТОРИКО-ЕТНОЛОГІЧНІ НАРИСИ

За редакцією проф. Р. Б. Сілецького

Монографія

Львів
2023

УДК [392+398.1](=161.2:477.82)"18/20":930.2
К 90

Авторський колектив:

Р. Б. Сілецький, М. С. Глушко, В. В. Галайчук, Р. Б. Тарнавський,
Г. В. Рачковський, І. Я. Гілевич, Ю. В. Пуківський, М. В. Баглай,
П. В. Біляковський, Б. Я. Солоп

Рецензенти:

д-р істор. наук *О. О. Боряк*
(Державний науковий центр захисту культурної спадщини
від техногенних катастроф);
д-р істор. наук *Р. Б. Радович*
(Інститут народознавства НАН України);
д-р істор. наук *Р. П. Чмелик*
(КЗЛОР "Львівський історичний музей")

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка.
Протокол № 21/11 від 3 листопада 2021 року*

К 90

Культурно-побутові традиції українців Волині: історико-етнологічні
нариси : монографія / [В. Галайчук, М. Глушко, Р. Сілецький та ін.] ; за ред.
проф. Р. Б. Сілецького. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. – 592 с. + Іл.

ISBN 978-617-10-0812-0

У колективній праці проаналізовано регіональні особливості та локальну специфіку традиційно-побутової культури волинян на загальноукраїнському, ширше – загальнослов'янському тлі. В науковий обіг уведено значний обсяг польових етнографічних матеріалів, які зібрали викладачі, аспіранти та студенти кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка. На основі аналізу етнографічних, діалектологічних та історичних матеріалів визначено точні межі Волині як історико-етнографічного району України (виготовлено відповідну карту). Проаналізовано процес етнографічного дослідження цього краю упродовж XIX – початку XXI ст.

Для етнологів, фольклористів, істориків та широкого кола читачів.

УДК [392+398.1](=161.2:477.82)"18/20":930.2

© Галайчук В. В., Глушко М. С., Сілецький Р. Б. та ін., 2023

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2023

ISBN 978-617-10-0812-0

ПЕРЕДМОВА

Традиційно-побутовій культурі українського народу притаманні численні локальні особливості, які, втім, мають спільну загальноукраїнську основу. Їх виникнення пов'язане з найрізноманітнішими чинниками, зокрема, збереженням подекуди культурної спадщини ранньослов'янських племен, особливостями природно-географічного середовища (а відтак і специфікою господарських занять), умовами соціально-економічного розвитку, тісними контактами із сусідніми етносами та іноземними колоністами, тривалим чужоземним пануванням. Існування подібних локальних варіантів традиційної культури притаманне для багатьох народів світу й зокрема Європи. Носіями комплексу таких культурних рис є зазвичай певні підрозділи етносу нижчого таксономічного рівня – локальні або етнографічні групи. Ретельне вивчення їхньої традиційно-побутової культури є одним із важливих завдань етнологічної науки. Виявлення локальних рис народної культури, ареалів їх поширення, встановлення їх зв'язку із загальноукраїнською основою, з'ясування їх історичного розвитку дасть змогу глибше усвідомити етнічну самобутність українців, ефективніше протистояти неоімперським концепціям “руського мира”, активніше пропагувати українському суспільству і світові культурні здобутки українського народу.

Українська етнологія має помітні досягнення як у вивченні певних галузей народної культури (житлобудівництва, одягу, харчування, транспорту тощо) окремих районів чи регіонів, так і цілих локальних комплексів культури. Останні добре відомі зацікавленому читачеві, тому лише побіжно згадаємо деякі з них, опубліковані в останній чверті ХХ – на початку ХХІ ст.: комплексні колективні історико-етнологічні дослідження, присвячені бойкам, гуцулам, лемкам, поліщукам, подолянам тощо.

Однією з локальних груп українського народу, яка тривалий час була до певної міри незаслужено обділена увагою народознавців*, є волиняни. І це при тому, що носії волинського говору (а отже, й локальних – волинських – рис традиційно-побутової культури) розселяються в межах сучасної української держави**

* Останніми роками ситуація змінилася на краще й етнологи почали звертати увагу на етнографічну своєрідність народної культури волинян, про що свідчить публікація низки статей у спеціальній науковій періодиці та поява монографій, присвячених Волині. Див.: Пуківський Ю. Весняна календарно-побутова обрядовість українців історико-етнографічної Волині. Львів, 2015. 312 с.; Кривенко А. Народна демонологія Волині: календарно-обрядовий аспект. Львів, 2020. 280 с.

** Частина етнографічної Волині – лівобережне Побужжя (Холмщина) – після Другої світової війни залишилася в складі Польщі. Див.: Холмщина і Підляшшя: історико-етнографічне дослідження / відп. ред. В. Борисенко. Київ, 1997. 383 с.

на досить значній території – в південних районах Волинської, Рівненської і Житомирської областей та північних районах Львівської, Тернопільської, Хмельницької і Вінницької.

Що стосується назви “Волинь”, то в пересічного українця – нашого сучасника вона асоціюється зазвичай з Волинською областю, рідше – колишньою Волинською губернією, Волинським воєводством чи Волинським князівством. Часто Волиню також називають північні райони одноіменної області, які належать до історико-етнографічного регіону Полісся України. Врешті, й деякі учені з числа народознавців ще донедавна не визнавали Волинь окремим історико-етнографічним районом. Натомість стверджували без вагомих на те підстав про перехідний характер народної культури її мешканців між Поліссям та Поділлям, відмовляючи таким чином волинянам у власній етнографічній виразності та оригінальності. Хоча треба зазначити, що в провідних українських суспільствознавців вже на зламі XIX–XX ст. було розуміння суті народної культури волинян та усвідомлення її значення для формування українського етносу та його культурних традицій. Маємо на увазі передусім видатного українського історика Михайла Грушевського, який у першому томі своєї знаної “Історії України-Руси” зазначив, що “полуднева Волинь” (як і інші лісостепові місцевості) “вигодами зносин і всякими господарськими прикметами самою природою були призначені для головної ролі в культурнім і суспільнім розвою нашого народу”. Саме тут, на думку ученого, “могла неперервно держати ся культурна і суспільно-політична традиція українського життя”. А в часи лихоліть і загроз з боку кочового степу Волинь “не раз [...] виратовувала, переховувала українське жите до ліпших часів”¹. Отже Волинь як історико-етнографічний район належить до тих територій, де сформувалися еталонні форми української народної культури, яка проіснувала тут безперервно понад тисячоліття. Ця обставина робить народознавче дослідження Волині особливо важливим і привабливим для етнологів.

Пропонована увазі читача книга підготована викладачами та аспірантами кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка. Авторський колектив не претендує на комплексне історико-етнологічне дослідження Волині як історико-етнографічного району України, оскільки такі завдання посильні для більших академічних наукових установ та їх підрозділів, які включають, крім етнологів, щонайменше ще й фольклористів та мистецтвознавців. Попри цей недолік представлений монографічний збірник має безсумнівну наукову вартість, адже є підсумком польових етнографічних досліджень (більше десяти експедицій у “волинські” райони сімох областей України), здійснених на початку XXI ст.* Незважаючи на відомий скепсис народознавців стосовно джерельного потенціалу сучасного “поля”, учасникам експедицій (викладачам, аспірантам, студентам) вдалося виявити і зафіксувати значний масив цінних етнографічних

¹ Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. Київ, 1991. Т. 1: До початку XI віка. С. 12.

* У пропонованому колективному дослідженні використано назви адміністративно-територіальних районів, що були актуальні до 2020 р.

відомостей про різні ділянки народної культури і побуту волинян. Завдяки цьому в основу дослідницьких текстів покладений новий польовий етнографічний матеріал. Чимало відомостей про народну культуру волинян, почерпнутих авторами від етнофорів, введені у науковий обіг вперше. На важливості фіксації етнографічних відомостей наголошував свого часу Іван Франко в рецензії на відому працю Софії Рокоссовської “Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyniu”. Учений вважав, що збирання польових етнографічних матеріалів “по всіх місцевостях підряд могло б кинути чимало світла на багато проблем нашої етнографії, показати географічне поширення деяких пісень, вірувань, обрядів тощо, а з другого боку – виявити серед самого населення багато відмінностей та етнографічних типів, про які нині ми або зовсім нічого не знаємо, або ж знаємо дуже мало, хоч детальне вивчення їх є одним з основних завдань етнографії”¹. Польові етнографічні матеріали з волинських експедицій належно опрацьовані й передані на зберігання в архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Також етнологи Франкового університету приділили увагу й історіографічній спадщині наших попередників на ниві народознавчого дослідження Волині – Олександра Цинкаловського, Василя Кравченка, Броніслава Сокальського, Єжи Тадеуша Стецького, Софії Рокоссовської та ін. Сподіваємося, що представлена праця суттєво доповнить наявні знання про традиційну культуру і побут волинян, заповнить існуючі прогалини, а також, що найважливіше, заохотить академічні народознавчі осередки України (передусім Києва і Львова) до підготовки комплексного історико-етнологічного дослідження про Волинь.

Висловлюємо подяку науковому співробітнику Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського Богдану Смереці, який спеціально для цього колективного видання на основі напрацювань проф. Михайла Глушка виготовив карту меж історико-етнографічної Волині.

¹ Франко І. [Рец. на] Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyniu // Франко І. Збір. творів: у 50 т. Київ, 1982. Т. 27. С. 213.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА (Р. Сілецький).....	3
I. ЛОКАЛІЗАЦІЯ І МЕЖІ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОЇ ВОЛИНИ (М. Глушко).....	6
II. ВОЛИНЬ В ЕТНОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ XIX – ПОЧАТКУ XXI СТ. (І. Гілевич).....	32
III. ПОСЕЛЕННЯ ВОЛИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ. (Г. Рачковський).....	107
IV. НАРОДНЕ ЖИТЛО (Р. Сілецький).....	143
V. ТРАДИЦІЙНИЙ ГУЖОВИЙ ТРАНСПОРТ (М. Глушко).....	169
VI. РОДИЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ (І. Гілевич).....	195
VII. ПОХОВАЛЬНО-ПОМИНАЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ (Б. Солон).....	246
VIII. ТРАДИЦІЙНА ЗИМОВА КАЛЕНДАРНО-ПОБУТОВА ОБРЯДОВІСТЬ (В. Галайчук).....	282
IX. ТРАДИЦІЙНА ВЕСНЯНА КАЛЕНДАРНО-ПОБУТОВА ОБРЯДОВІСТЬ (Ю. Луківський).....	333
X. ТРАДИЦІЙНА ЛІТНЯ КАЛЕНДАРНО-ПОБУТОВА ОБРЯДОВІСТЬ (М. Баглай).....	383
XI. ТРАДИЦІЙНА ОСІННЯ КАЛЕНДАРНО-ПОБУТОВА ОБРЯДОВІСТЬ (В. Галайчук).....	402
XII. БУДІВЕЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ (Р. Сілецький).....	420
XIII. ЗВИЧАЇ ГРОМАДСЬКОГО ПОБУТУ (Р. Тарнавський).....	455
XIV. ТРАДИЦІЙНА МЕТЕОРОЛОГІЯ (П. Біляковський).....	481
XV. ТРАДИЦІЙНА ДЕМОНОЛОГІЯ (В. Галайчук).....	497
ВИСНОВКИ (Р. Сілецький, Р. Тарнавський).....	543
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	545
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК (І. Гілевич).....	549
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК (І. Гілевич).....	578
RESUME	589

Наукове видання

**Сілецький Роман Броніславович,
Глушко Михайло Степанович,
Галайчук Володимир Васильович та інші**

КУЛЬТУРНО-ПОБУТОВІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНЦІВ ВОЛИНІ: ІСТОРИКО-ЕТНОЛОГІЧНІ НАРИСИ

За редакцією проф. Р. Б. Сілецького

Монографія

Редактор *Р. П. Спринь*
Комп'ютерне верстання *І. Б. Куліненко*
Обкладинка *В. О. Рогана*

Формат 70×100¹/16. Умовн. друк. арк. 47,73. Тираж 200 прим. Зам.

Видавець та виготовлювач:
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000

СВІДОЦТВО

про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:

Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.